

Л. Ф. Гула

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
доктор юридичних наук, професор
кафедри кримінального права і процесу

ХАРАКТЕРНІ ОЗНАКИ ОБ’ЄДНАННЯ ЗАСУДЖЕНИХ У ГРУПИ НЕГАТИВНОГО СПРЯМУВАННЯ У ВИПРАВНИХ КОЛОНІЯХ

© Гула Л. Ф., 2016

Розглянуто питання щодо виникнення неформальних груп засуджених у виправних колоніях. Визначено основні підстави об’єднання засуджених у неформальні групи негативного спрямування. Окреслено елементи субкультури, за якими будуються неформальні відношення між засудженими, які входять до таких груп. Запропоновано основні ознаки, які вказують на існування неформальних груп засаджених у виправних колоніях.

Ключові слова: групи засуджених, ознаки об’єднання, основні риси груп, негативне спрямування, підстави об’єднання, правила в групі засуджених.

Л. Ф. Гула

ХАРАКТЕРНЫЕ ПРИЗНАКИ ОБЪЕДИНЕНИЯ ОСУЖДЕННЫХ В ГРУППЫ НЕГАТИВНОГО УСТРЕМЛЕНИЯ В ИСПРАВИТЕЛЬНЫХ КОЛОНИЯХ

В статье рассмотрен вопрос относительно возникновения неформальных групп осужденных в исправительных колониях. Определены основные основания объединения осужденных в неформальные группы негативного устремления. Очерчены элементы субкультуры за которыми строятся неформальные отношения между осужденными которые входят в такие группы. Предложены основные признаки которые указывают на существование неформальных групп засажених в исправительных колониях. Для успешного управления средой осужденных в исправительных колониях необходимые знания относительно возникновения и функционирования групп осужденных.

Ключевые слова: группы осужденных, признака объединения, основные черты групп, негативное устремление, основания объединения, правила в группе осужденных.

L. Hula

CHARACTERISTIC SIGNS OF ASSOCIATION CONVICT IN THE GROUPS OF NEGATIVE ASPIRATION IN CORRECTIONAL COLONIES

In the article a question is considered in relation to the origin of informal groups convict in correctional colonies. The basic grounds of association are certain convict in the informal groups of negative aspiration. The elements of subculture are outlined after that informal relations are built between convict that is included in such groups. Basic signs are offered that specify on existence of informal groups planted in correctional colonies.

The microenvironment of convict has a row of specific features that to influence on a person that departs criminal punishment. In such environment at the general way of life of convict, at a relative alike fate and past criminal activity the unofficial small groups of different orientation are more active formed. It takes place as a result of the direct, protracted enough personal relations between convict in the process of communication in the different spheres of activity. Negative moral experience, absence of positive aims can become a favourable underback for forming of negative microenvironment in a colony. For a successful management by an environment convict in correctional colonies necessary knowledge in relation to an origin and functioning of groups convict.

Key words: group of convict, sign of association, basic lines of groups, negative aspiration, grounds of association, governed in the group of convict.

Постановка проблеми. Мікросередовище засуджених має низку специфічних особливостей, що впливає на особу, яка відбуває кримінальне покарання. У такому середовищі за загального способу життя засуджених, при відносній схожій долі і минулій злочинній діяльності активніше формуються неофіційні малі групи різної спрямованості. Це відбувається в результаті безпосередніх, досить тривалих особистих стосунків між засудженими під час спілкування в різних сферах діяльності. Негативний моральний досвід, відсутність позитивних цілей можуть стати сприятливим грантом для формування негативного мікросередовища в колонії. Для успішного управління середовищем засуджених у виправних колоніях необхідні знання щодо виникнення та функціонування груп засуджених.

Метою дослідження є окреслення процесу формування груп засуджених у виправних колоніях та визначення основних ознак щодо груп негативного спрямування.

Аналіз досліджуваної проблеми. Вивчення груп як найважливішого елемента мікросередовища засуджених здійснювалися І. П. Волковим, А. Д. Глоточкин, Т. А. Денисовою, О. Г. Здравомисловим, Я. Л. Коломинським, Е. С. Кузьміним, О. С. Макаренком, А. В. Мокрецов, А. І. Петровським, В. Ф. Пірожковим, Б. Д. Паригіним, В. І. Швидких, В. О. Ядровим та ін.

Виклад основного матеріалу. У місцях позбавлення волі засуджені відчувають дефіцит спілкування із звичним для них соціальним оточенням і компенсують його через підвищення інтенсивності спілкування в реальному найближчому оточенні засуджених. Усе це свідчить про те, що вплив на особу з боку найближчого оточення в місцях позбавлення волі здійснюється значно сильніше, ніж в умовах спілкування на волі. Практика показує, що малі групи засуджених складаються з двох і більше осіб, які формуються в процесі між особистого спілкування стихійно, незалежно від адміністрації колонії, за ознаками земляцтва або близькості інтересів та ін. Основою таких груп стає взаємна симпатія, дружба, особиста прихильність тощо. Утворення малих груп пояснюється, передусім, виборчою потребою особи в спілкуванні, в об'єднанні з іншими засудженими на основі однакового відношення до покарання, до різних явищ життя, до людей, у схожості психологічних установок і ціннісних орієнтацій. Крім того, в цих групах засуджені реалізують і іншу важливу потребу – нове коло відносини та отримання необхідної інформації. Засуджений з перших днів перебування в виправній колонії починає підшукувати собі друга, товариша, однодумця, керуючись загальними інтересами або спільними цілями спільної діяльності, однаковою відношенням до покарання, вимог режиму, виховних дій, або почуттів симпатії, особистої прихильності” [1, с. 256]

Механізм входження особи в групу – це прийняття і виконання засудженими групових норм і правил поведінки. Відомо, що кожен новоприбулий у колонію засуджений зараховується в офіційну структуру колонії – відділення, бригаду і виконує ті види діяльності, які визначені завданнями виправної колонії. Проте в процесі взаємовідносин з іншими засудженими прибулий, орієнтуючись на свої перші враження про оточення його засуджених, виділяє серед них декілька осіб, що

викликали у нього інтерес і симпатію, вступає з ними в пробне міжособисте спілкування. Надалі такий засуджений поступово підбирає собі партнерів до спілкування, близьких йому за поглядами, інтересами. Своєю чергою, він стає об'єктом пильної уваги з боку інших засуджених, які, як правило, є членами неофіційних груп різної спрямованості. Група через своїх представників входить з ним у безпосереднє спілкування, оцінює його і, якщо він представляє інтерес для групи, робить вплив (психологічний тиск) з метою залучення його до групи. Для цієї мети можуть використовуватися різні способи: надання можливості для реалізації потреб новоприбулого засудженого; виділення матеріальної допомоги (продукти, чай, сигарети); залякування, повідомлення неправдивої або спотвореної інформації про нього, а також підкреслення переваг, пов'язаних з членством у групі.

У спільноті засуджених утворюються малі групи, котрі вирізняються згуртованістю і вбачають своє призначення у збереженні цінностей спільноти, спираючись на певні принципи поведінки, що виступають регуляторами стосунків. Ці групи отримують підтримку спільноти і є реальною силою, здатною змусити виконувати означені правила співіснування. У групах складається нормо-порядок, тобто правила застосування “своїх” законів, порядок виконання санкцій неформальних “кодексів поведінки”.

Неформальні ж групи засуджених виникають, як правило, стихійно і залежать від криміналізованості осіб які сконцентровані у виправній колонії [1, с. 104].

А. І. Мокрецов зазначає, що неофіційні групи складаються з двох або більше засуджених, які поділяють спільну систему поглядів, цінностей і норм, що регулюють їхню поведінку, на основі міжособистісних відносин, симпатії або антипатії, інтересів, національності та інших чинників [2, с. 16–17].

Залежно від цих чинників на практиці неформальні групи засуджених створюються залежно від їх спрямування: 1) групи позитивної спрямованості; 2) групи нейтральної (невизначеної) спрямованості; 3) групи негативної спрямованості [3, с. 68–69].

Групи негативної спрямованості є найбільшою загрозою для нормальної діяльності виправної колонії, дотримання прав і свобод засуджених, у виправних колоніях з максимальним рівнем безпеки такі групи можуть становити до 30 % засуджених.

Вони є неформальними об'єднаннями декількох засуджених, для яких характерні порушення режиму, негативне ставлення до будь-яких форм позитивного впливу, підвищена конфліктність тощо. Діяльність таких груп протилежна правомірній діяльності адміністрації виправних колоній. Зазначені групи відрізняються від інших неформальних об'єднань засуджених вищим рівнем організації, згуртованості її членів, найбільшою інтенсивністю неофіційних відносин мають, зазвичай, яскраво вираженого лідера [3, с. 173–174].

Основний мотив об'єднання в групи негативного спрямування є прагнення до мінімізації обмежень, що випливають із факту позбавлення волі, яка досягається таким шляхом, як: відбирання продуктів харчування, моральні утиски та привласнення результатів праці інших засуджених; вживання наркотичних засобів; організація каналів одержання заборонених предметів; створення для себе незаконних пільг або привілеїв; завоювання лідерства серед інших груп у колонії; підпорядкування своєму впливу основної маси засуджених; протидія адміністрації виправної колонії з перспективою дезорганізації її діяльності; організація фізичних розправ та приховування злочинів проти життя та здоров'я засуджених, які порушують норми кримінальної субкультури.

Практика показує, що в малих групах негативної спрямованості, існує свій внутрішній неписаний “кодекс” (заснований на основі кримінальної субкультури), норми і правила поведінки, яка робить вплив як на поведінку особи в групі, так і на її поведінку в мікросередовищі колонії. Групові норми самі розвиваються, проходять певні стадії розвитку, з мірою розвитку групи відношення ускладнюються, фіксуються, детермінують поведінку членів групи. Групові норми виконують такі основні функції: є своєрідною формою фіксації групової структури; критерієм для оцінки діяльності членів групи, що робить вплив на прийняття ними рішення в конкретних ситуаціях. Факти грубого правопорушення режиму членом групи бачиться прояв мужності, героїзму, спритності, самоствердження. Засуджений у разі входження до малої групи дізнається, яка поведінка пропонується груповою нормою; у яких

ситуаціях реалізовувати цей припис і чи вимагає групова норма від нього певної активності у кожному конкретному випадку; хто належить до групи і як поводитися з іншими засудженими. Найважливішою соціально-психологічною характеристикою малої групи є її структура і згуртованість. Згуртованість – ця така групова властивість, яка являється похідним від кількості і сили взаємних позитивних установок членів групи [4, с. 106].

Окремі науковці, до яких належить О. М. Джужа, стверджують, що носіями кримінальної субкультури є кримінальні групи, а персонально – рецидивісти [6, с. 35]. Вони акумулюють, пройшовши через в'язниці і колонії, стійкий злочинний досвід, “злодійські закони”, а потім передають його іншим.

Такі науковці як Ю. М. Антонян і С. В. Бородін, стверджують, що ступінь сформованості кримінальної субкультури, її вплив на особу і групу буває різним. Вона може виявлятися у вигляді окремих, не пов'язаних один із одним елементів; може одержувати певне оформлення (в цьому випадку її “закони” виконують особливу спрямовану роль у регуляції поведінки особи і групи); нарешті, вона може домінувати в певному закладі (мікрорайоні, населеному пункті), повністю підпорядкувавши своєму впливу як криміногенний контингент, так і законослухняних громадян [6, с. 56].

Кримінальним співтовариством характерна обов'язковість для її членів дотримуватись усіх неформальних норм і правил; ті ж, хто їх ігнорує, як правило, піддаються доволі грубим, а деколи і дуже жорстоким покаранням. У багатьох угрупованнях для їхніх членів організуються заняття силовими видами спорту (переважно східним єдиноборством). Останнім часом, як свідчать окремі дослідження, в багатьох кримінальних групах вивчається також і поточне законодавство, причому найбільше вивчаються норми, що регулюють покарання за економічні злочини.

Кримінальна субкультура як одна із субкультур агресивного спрямування є агресивною. Вона проникає в культуру офіційну, руйнуючи її, девальвуючи її цінності і норми, насаджуючи в ній свої правила поведінки, атрибутику тощо.

Анісімков, В. М зазначає, що субкультура засуджених, на його думку та кримінологів (О. І. Гурова, Н. А. Стручкова, Г. Ф. Хохрякова, І. В. Шмарова), є головною перешкодою ефективного функціонування виправних колоній, оскільки вона багато в чому орієнтована на протидію цілям виправлення і ресоціалізації осіб після відбуття покарання [7, с. 44].

Кримінальна субкультура засуджених в місцях позбавлення волі, що характеризується великою скритністю внутрішніх організаційних прийомів, підкріплених розвиненою багатоступінчастою ієрархічною структурою. У її основу покладено принципи ділення засуджених на “чужих” і “своїх”, боротьби засуджених за придбання певного статусу, за привілейоване існування в кримінальному середовищі.

Кримінальна субкультура (контркультурою) – це сукупність духовних і матеріальних цінностей, що регламентують і упорядковують життя і злочинну діяльність засуджених співтовариств, що сприяє їх живучості, згуртованості, кримінальній активності і мобільності, спадкоємності поколінь правопорушників.

Субкультура, як і злочинність, має безліч причин. Цілісної концепції причин і умов її виникнення і функціонування доки немає. Це значною мірою пов'язано з невивченістю соціальних процесів не лише в місцях позбавлення волі, але і в духовній сфері суспільства загалом [8, с. 12].

Небезпека кримінальної субкультури на сучасному етапі полягає у постійному впливі її на свідомість осіб, що відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, у зв'язку з чим триває процес стабілізації антисуспільної настанови з впливаючими з цього наслідками, у посиленні її імперативності, тобто набуття кримінальною субкультурою ознак обов'язковості для багатьох категорій засуджених. Тобто кримінальна субкультура має суттєвий вплив на соціально-психологічні стани і поведінку засуджених у місцях позбавлення волі і інколи виступає як одна з умов вчинення злочинів засудженими в процесі відбування покарання у вигляді позбавлення волі – від втеч, тілесних ушкоджень і само ушкоджень до вбивств.

Засуджені які вчинили відступ від кримінальних традицій перебувають у стані переслідування основної маси засуджених. За невчасне повернення картярського боргу (отримує звання “фуфлижника”), якщо був затриманий засудженими під час крадіжки речей іншого в'язня чекає фізичне покарання або статеve приниження і перехід у категорію “ображених” – пасивних гомосексуалістів.

Як підтверджує багаторічний практичний досвід автора в системі виконання кримінальних покарань, що 80 % конфліктів серед засуджених – це азартні ігри (карти, нарди, доміно, шашки, шахрати, ставки на футбольні матчі тощо). Практично адміністрація виправних колоній з максимальним рівнем безпеки 60 % робочого часу витрачає на врегулювання конфліктів серед засуджених. Особливо конфліктність серед засуджених проявляється в круглі числа місяця (10, 20, 30), коли настає термін сплати картярського тборгу. Як правило, той, хто не може сплатити борг, добровільно вчиняє грубе правопорушення режиму утримання з метою поміщення його в штрафний ізолятор або приміщення камерного типу. Окрема категорія засуджених боржників (чоловіків) близько 65 % самостійно звертаються до представників адміністрації виправних колоній з проханням ізолювати їх від загальної маси засуджених за наявності конфлікту. Засуджені, які належать до верхньої ієрархічної верстви (так звані “блатні”), якщо не можуть сплатити картярський борг, можуть вчиняти вбивства, захоплення заручників, тілесні ушкодження або втечу з місць позбавлення волі з метою забезпечення об’єктивного перенесення фактичного часу розрахунку.

На наш погляд, кримінально-злочинські традиції і звичаї є тим фундаментом, на якому закріплюється досвід попередніх поколінь злочинців, що забезпечує його спадковість і сприяє стимулюванню злочинної поведінки серед осіб, що потрапляють під вплив кримінальної субкультури в місцях позбавлення волі, їх подальшій професіоналізації і консолідації. Норми кримінальної субкультури зберігають у злочинності стабільність, можливість до відтворення, укріплюють її (злочинність) у боротьбі з соціальним впливом [9].

Лідерство для активних учасників груп засуджених негативної спрямованості – це значна цінність і є одним з домінантних мотивів протиправного поведіння. Цим і визначається стійкість окремих груп у тих випадках, коли вони в силу будь-яких причин залишаються без лідерів. За таких обставин висунення (вибір) нового лідера групи є конче необхідним задля продовження функціонування подібної групи. Саме тому на практиці не завжди ефективними заходами нейтралізації груп негативної спрямованості є переведення лідера такої групи в іншу установу.

У практичній діяльності лідерство серед засуджених розглядається одним з механізмів інтеграції групової діяльності, коли індивід або частина соціальної групи виконує роль лідерів, тобто поєднує, направляє діяльність всієї групи або ж як процес складної взаємодії людей у соціальних групах, на який впливає характер групи, сфера її життєдіяльності, специфічні ознаки ситуації, психологічні особливості учасників, ціль діяльності й особистість лідера [10, с. 28].

Запорукою успішності діяльності групи негативного спрямування є здатність її лідера на основі кримінальної субкультури краще за інших прогнозувати ймовірні труднощі та знаходити шляхи (засоби) усунення перешкод, як з боку адміністрації виправної колонії, так і з боку інших засуджених, а можливо і інших подібних груп.

У межах кримінальної субкультури засуджені часто об’єднуються в так звані “сім’ї” – групи невизначеної спрямованості. Остання складається, як правило, з двох до 5–6 осіб, і бере на себе виконання та розподіл господарчих функцій; утримання особистого майна та нагляд за ним, здобування та розподіл матеріальних благ та ін. Членство в “сім’ї” забезпечується матеріальним внеском кожного. Тому умільці, які виготовляють та обмінюють потрібні для засуджених речі, завжди є в “сім’ї” шанованими членами. Якщо хтось у сім’ї позбавляється додаткових джерел отримання благ (посилок, передач та ін.) чи потрапляє до штрафного ізолятора, йому надають допомогу.

У місцях позбавлення волі утворюються також малі групи за принципом земляцтва, що об’єднують вихідців із одного району чи міста, області; вони можуть бути сформовані за національною чи іншою ознакою (наприклад, приналежність до певної релігійної конфесії). Члени земляцтва надають один одному допомогу в отриманні матеріальної допомоги, в вирішенні конфліктних ситуацій тощо.

Групи позитивного спрямування серед засуджених створюються під керівництвом адміністрації виправної колонії (ч. 10 п. 1 ст. 107 КВК України – брати участь у роботі самодіяльних організацій та гуртків соціально корисної спрямованості, займатися фізичною культурою і спортом), які сприяють процесу виправлення і ресоціалізації.

Висновки. Необхідно зауважити, що самоорганізація засуджених у місцях позбавлення волі, веде до створення різного роду неформальних угруповань, які об'єктивно, закономірно, обумовлено розміщенням у замкнутому просторі великої кількості засуджених із складними долями, психологічними властивостями і кримінальною спрямованістю.

Досліджуючи виникнення груп негативного спрямування встановлено, що нормами їх регуляції є кримінальна субкультура, яка існує у місцях позбавлення волі можна, а також можна стверджувати, що вона являється детермінацією злочинності у виправних колоніях. Особливо такі складові елементи кримінальної субкультури як створення груп засуджених негативного спрямування, алкоголізм, наркоманія та азартні ігри можна констатувати, що вони є основними причинами і умовами, котрі призводять до збільшення злочинності в місцях позбавлення волі.

1. Пирожков В. Ф. *Исправительно-трудовая психология* / В. Ф. Пирожков, А. Д. Глоточкин. – М. Академия МВД СССР. 1974. – 437 с. 2. Мокрецов А. И. *Микросреда осужденных в ИТУ* / А. И. Мокрецов ; И. В. Шмаров. – М. : ВНИИ МВД СССР, 1979. – 182 с. 3. *Группы негативной направленности в местах позбавлення волі: проблеми протидії* : [моногр.] / за заг. ред. Т. А. Денисової. – Запоріжжя : Просвіта, 2012. – 292 с. 4. Кричевский Р. Л., Дубовская Е. М. *Психология малой группы: теоретический и прикладной аспекты* / Р. Л. Кричевский, Е. М. Дубовская. – М. : Юрист, 1991. – 256 с. 5. *Курс криминології: Особлива частина* : підручник : у 2-х кн. / [М. В. Корнієнко, Б. В. Романюк, І. С. Мельник та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужу. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 480 с. 6. Антонян Ю. М. *Преступное поведение и психические аномалии* / Ю. М. Антонян, С. В. Бородин. – М. : Спарк, 1998. – 372 с. 7. Анисимков В. М. *Криминальная субкультура и ее нейтрализация в исправительных учреждениях России* : автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора юридических наук. Специальность 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право / В. М. Анисимков. – Саратов : Саратовская государственная академия права, 1998. – 45 с. 8. Пирожков В. Ф. *Законы преступного мира молодежи*. Тверь.: Волга, 1994. – 78 с. 9. *Кримінальна субкультура*. Електронний ресурс. Код доступу: <http://vseverske.info/whoiswho/1284>. 10. Швидких В. І. *Правові способи попередження негативного впливу малих груп засуджених* : дис. ... канд. юрид. наук / В. І. Швидких. – М. : ВНИИ МВС СРСР, 1985. – С. 28.

REFERENCES

1. Pirozhkov V. F. *Ispravitel'no-trudovaja psihologija*. V. F. Pirozhkov, A. D. Glotchkin. [Corrective labor psychology]. Moskva. Akademija MVD SSSR. Publ. 1974. 437 p. 2. Mokrecov A. I. *Mikrosreda osuzhdennyh v ITU* A. I. Mokrecov, I. V. Shmarov. [Microenvironment convicted in IUT]. Moskva. VNII MVD SSSR Publ., 1979. 182 p. 3. *Hrupy nehatyvnoyi spryamovanosti v mistysyakh pozbavlennya voli: problemy proty- diyi* : [monohr.]. za zah. red. T. A. Denysovoyi. [Groups negative direction in prisons, problems of counteraction]. Zaporizhzhya. Prosvita Publ. 2012. 292 p. 4. Krichevskij R. L., Dubovskaja E. M. *Psihologija maloj grupy: teoreticheskij i prikladnoj aspekty* R. L. Krichevskij, E. M. Dubovskaja. [Small group psychology: theoretical and applied aspects]. Moskva. Jurist Publ. 1991. 256 p. 5. *Kurs kryminolohiyi: Osoblyva chastyna: pidruchnyk. U 2-kh kn.* [M.V. Korniyenko, B. V. Romanyuk, I. S. Mel'nyk ta in.]. za zah. red. O. M. Dzhuzhy [Criminology Course: Special Section]. Kyiv. Yurinkom Inter Publ. 2001. 480 p. 6. Antonjan Ju. M. *Prestupnoe povedenie i psihicheskie anomalii* Ju. M. Antonjan. S. V. Borodin. [Criminal behavior and mental abnormalities]. Moskva. Izd. Spark Publ. 1998. 372 p. 7. Anisimkov V. M. *Kriminal'naja subkul'tura i ee nejtralizacija v ispravitel'nyh uchrezhdenijah Rossii* : Avtoreferat dissertacii na soiskanie uchenoj stepeni doktora juridicheskikh nauk. Special'nost' 12.00.08 – ugovnoe pravo i kryminologija; ugovovno-ispolnitel'noe pravo. V. M. Anisimkov. [Criminal subculture and its neutralization in the prisons of Russia]. Saratov : Saratovskaja gosudarstvennaja akademija prava Publ. 1998. 45 p. 8. Pirozhkov V. F. *Zakony prestupnogo mira molodezhi*. [The laws of criminal youth of the world]. Tver'. Volga Publ. 1994. 78 p. 9. *Kryminal'na subkul'tura*. [The criminal subculture] Elektronnyy resurs. Kod dostupu: <http://vseverske.info/whoiswho/1284>. 10. Shvydkykh V. I. *Pravovi sposoby poperedzhennya nehatyvnoho vplyvu malykh hrup zasudzhennykh* : dys. k. yu. n. V. I. Shvydkykh. [Legal ways to prevent the negative impact of small groups of prisoners]. Moskva. VNIY MVS SRSR Publ. 1985. 28 p.